

149 Jaar *Origin of species* in vertaling

door V.S.E. Falger

Honderdvijftig jaar geleden verscheen On the origin of species van Charles Darwin. V.S.E. Falger (www.seren-dipity-books.nl) belicht in onderstaand artikel de Nederlandse vertalingen van het boek.

Toen Charles Darwin op 24 november 1859 zijn eerste boek over het biologische mechanisme van geleidelijke verandering der soorten aan de wereld presenteerde, was dit een mijlpaal na ruim twintig jaar observeren, denken, experimenteren en twijfelen. *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life* is een revolutionair boek in de geschiedenis van de wetenschap, al waren ideeën over evolutie niet echt nieuw. Met een zo strikt wetenschappelijk mogelijke bewijsvoering toonde Darwin aan dat de variatie aan organische soorten niet altijd had bestaan, maar gedurende miljoenen jaren onder invloed van natuurlijke selectie uit één of enkele grondvormen moest zijn ontstaan. In een tijd dat de geologie alleen enkele origineel denkende geleerden deed twijfelen aan de heersende gedachte dat de aarde niet veel ouder was dan enkele duizenden jaren en de aardlagen het bewijs vormden van een of meer bijbelse zondvloeden, was de revolutionaire impact van Darwins 'transformatie-theorie' op de gangbare wereldbeschouwing zo mogelijk nog groter dan in de biologie. De cruciale vraag naar de ouderdom en de afstammingsgeschiedenis van de mens werd door Darwin honderdvijftig jaar geleden zorgvuldig niet gesteld. Toen hij twaalf jaar later in *The descent of man* eindelijk ook de mens in de evolutionaire ontwikkeling plaatste, waren Engelse en Duitse wetenschappers hem daarin publicitair al voorgegaan - maar wel gebaseerd op Darwins eerdere evolutietheorie.

In het Darwinjaar 2009 worden we overspoeld met producten van de *Darwin industry*, hoofdzakelijk van Angelsaksische oorsprong. Hoewel al eerder over de receptie van Darwins ideeën in Nederland is geschreven, werpen twee recente dissertaties licht op het begin van een cultuurdebat dat nog steeds voortduurt. *Darwin in domineesland* van Bart Leeuwenburgh (Vantilt, 2009) vat in de titel het grootste gedeelte van de spanning samen, al bleken ook pastoors de goddeloze Darwin en zijn verderfelijke materialisme te bestrijden. De typisch Nederlandse schoolstrijd - voor gelijkberechtiging van religieus gefundeerd bijzonder onderwijs met het neutrale, door de overheid gefinancierde onderwijs - blijkt sterk gestimuleerd te zijn door de onzedelijk geachte antichristelijke afstammingsleer.

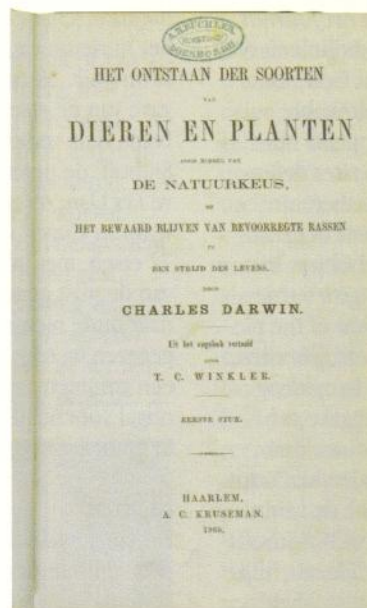
Janneke van der Heide presenteert in haar *Darwin en de strijd om de beschaving in Nederland 1859-1909* (Wereldbibliotheek, 2009) onder meer interessante boekhistorische details. De progressieve Haarlemse uitgever A.C. Kruseman was een van de eerste Nederlanders die kennis namen van Darwins *Origin* en hij haalde

de later aan Teylers Museum verbonden curator Tiberius Winkler over snel de eerste vertaling te maken. In de zomer van 1860 werd *Het ontstaan der soorten van dieren en planten door middel van de natuurkeus, of het bewaard blijven van bevoorregte rassen in de strijd des levens*, aanvankelijk in afleveringen, gepubliceerd in een oplage van duizend exemplaren, maar al spoedig teruggebracht tot zeshonderd wegens gebrek aan succes. De overblijvende afleveringen werden tot twee boekdelen gebundeld en hoewel er nauwelijks een half jaar zat tussen de eerste Engelse editie en de eerste Nederlandse vertaling, werd ook het boek geen succes. Van der Heide meldt dat er tot 1862 slechts 212 exemplaren werden verkocht en Kruseman deed de rest over aan de Utrechtse uitgever J.G. Broese voor 38 cent per stuk. Broese bracht Winklers vertaling in 1863 in één band uit. Ten onrechte wordt deze uitgave door de online Darwin-bibliografie *The Freeman bibliographical database* (www.darwin-online.org.uk) als de tweede editie aangemerkt; Broese bracht een tweede en verbeterde druk namelijk pas in 1883 uit. Hoewel volgens de database Winklers *Het ontstaan der soorten* ook in 1864 en 1869 is verschenen, zijn die uitgaven niet in *Brinkman's catalogus* opgenomen. De derde Nederlandse druk van de *Origin* verschijnt in 1890 als deel 1 van *Darwin's biologische meesterwerken* bij E. & M. Cohen in Arnhem-Nijmegen. Dan heeft de belangrijkste Nederlandse Darwin-supporter, Hermanus Hartogh Heys van Zouteveen, de oorspronkelijke vertaling van Winkler herzien naar de zesde Engelse editie. De vierde, voorlopig laatste Nederlandse uitgave komt in 1914 in twee delen

uit, ook weer bij Cohen, maar nu in Amsterdam. Bijzonder aan deze editie is dat zij wordt herzien en van een inleiding voorzien door Eva de Vries, met medewerking van Darwins grote concurrent Hugo de Vries, ontwerper van de zogenaamde mutatietheorie. Deze slecht gebonden Cohen-edities zijn tot 2000 de enige (tweedehands) verkrijgbare vertaling geweest. In 2000 herleeft de *Origin* met *Over het ontstaan der soorten*, vertaald door Ludo Hellemans op basis van de eerste Engelse uitgave van 1859 (Nieuwezijds 2000; in 2009 verscheen de zesde druk). Een jaar later brengt Atlas *Het ontstaan van soorten* uit, een vertaling van Ruud Rook op basis van de zesde, als definitief beschouwde Engelse druk uit 1872 (ten onrechte: Freemans *The works of Charles Darwin*, 1977, #401, geeft 1876 als 'the final definitive text'). Intussen beleefde Rooks vertaling in 2009 een vierde, geïllustreerde druk.

Met *Darwin vertaald* in het Boekenkabinet van Teylers Museum brengt dit bijzondere instituut ter afsluiting van het Darwin-jaar vanaf 22 november a.s. een ode aan zowel de meester zelf als aan zijn eerste Nederlandse vertaler, Tiberius Winkler.

(Speciale dank gaat uit naar de heren M. van Hoorn, B. Sliggers en M. Zegel, allen werkzaam bij Teylers Museum te Haarlem)

Titelpagina eerste Nederlandse vertaling van *On the origin of species* (foto: Teylers Museum Haarlem).